एतद्भविष्यपुराणे विवृतम्। यथा, भविष्ये।
"अहन्यहनि यच्छ्राद्धं तन्नित्यमभिधीयते।
वैश्वदेवविहीनं तदशक्तावुदकेन तु॥
एकोद्दिष्टन्तु यच्छ्राद्धं तन्नैमित्तकमुच्यते।
तदप्यदैवं कर्त्तव्यमयुग्मानासयेद्द्विजान्॥
काम्याय तु हितं काम्यमभिप्रेतार्थसिद्धये।
पार्व्वणेन विधानेन तदप्युक्तं खगाधिप॥
वृद्धौ यत् क्रियते श्राद्धं वृद्धिश्राद्धं तदुच्यते।
सर्व्वं प्रदक्षिणं कार्य्यं पूर्व्वाह्णे तूपवीतिना॥
गन्धोदकतिलैर्युक्तं कुर्य्यात् पात्रचतुष्टयम्।
अर्घ्यार्थं पितृपात्रेषु प्रेतपात्रं प्रसेचयेत्॥
ये समाना इति द्वाभ्यामेतज्ज्ञेयं सपिण्डनम्।
नित्येन तुल्यं शेषं स्यादेकोद्दिष्टं स्त्रिया अपि॥
अमावास्यां यत् क्रियते तत् पार्व्वणमुदाहृतम्
क्रियते वा पर्वणि यत् तत् पार्वणमिति स्थितिः
गोष्ठ्यां यत् क्रियते श्राद्धं गोष्ठीश्राद्धं तदुच्यते
बहूनां विदुषां सम्पत्सुखार्थं पितृतृप्तये॥
क्रियते शुद्धये यत्तु ब्राह्मणानान्तु भोजनम्।
शुद्ध्यर्थमिति तत् प्रोक्तं वैनतेय मनीषिभिः॥
निषेककाले सोमे च सीमन्तोन्नयने तथा।
ज्ञेयं पुंसवने चैव श्राद्धं कर्म्माङ्गमेव च॥
देवानुद्दिश्य यच्छ्राद्धं तद्दैविकमिहोच्यते।
हविष्येण विशिष्टेन सप्तम्यादिषु यत्नतः॥
गच्छन् देशान्तरं यत्तु श्राद्धं कुर्य्याच्च सर्पिषा
यात्रार्थमिति तत् प्रोक्तं प्रवेशे च न संशयः॥
शरीरोपचये श्राद्धमर्थोपचय एव च।
पुष्ट्यर्थमेतद्विज्ञेयमौपचायिकमुच्यते॥"*॥
तस्य पञ्चविधत्वं यथा। बृहस्पतिः।
"नित्यं नैमित्तिकं काम्यं वृद्धिश्राद्धं तथैव च
पार्व्वणञ्चेति मनुना श्राद्धं पञ्चविधं स्मृतम्॥"
कूर्म्मपुराणे।
"अहन्यहनि नित्यं स्यात् काम्यं नैमित्तिकं पुनः
एकोद्दिष्टन्तु विज्ञेयं वृद्धिश्राद्धञ्च पार्वणम्॥
एतत् पञ्चविधं श्राद्धं मनुना परिकीर्त्तितम्॥"
मत्स्यपुराणे त्रैविध्यमुक्तं यथा,—
"नित्यं नैमित्तिकं काम्यं त्रिविधं श्राद्धमुच्यते॥"
तस्य द्वैविध्यम्। विष्णुना नित्यकाम्यरूपतया
द्वैविध्यं वक्ष्यते। तत्र नित्यपदमावश्यकरूपतया
पार्व्वणैकोद्दिष्टयोरपि परिग्रहार्थम्। काम्य-
पदमनावश्यकत्वार्थम्। इति श्राद्धविवेकः॥*॥
आदावात्रेयमुनिपुत्त्रेण निमिना तत्पुत्त्रस्य
श्राद्धं कृतम्। यथा,—
धरण्युवाच।
"को गुणः पितृयज्ञस्य कथमेव प्रपूज्यते।
केन चोत्पादितं श्राद्धं कस्मिन्नर्थे किमात्मकम्
एतदिच्छाम्यहं श्रोतुं विस्तरेण ववेस्व मे॥
वाराह उवाच।
मनोस्तु वंशसम्भूत आत्रेय इति विश्रुतः।
आत्रेयस्यात्मजो विप्रो निमिनामा तपोधनः॥
निमिपुत्त्रस्तु धर्मात्मा त्रिषु लोकेषु विश्रुतः।
वर्षाणाञ्च सहस्राणि तपस्तप्त्वा वसुन्धरे॥
मृत्युकालमनुप्राप्तस्ततः पञ्चत्वमागतः।
नष्टञ्च तं सुतं दृष्ट्वा निमेः शोक उपाविशत्।
पुत्त्रशोकाभिसंयुक्तो दिवा रात्रौ च चिन्तयन्॥
निमिः कृत्वा ततः शोकं विधिना तत्र माधवि
तमेव गतसङ्कल्पस्त्रिरात्रे प्रत्यपद्यत॥
तस्य प्रतिविशुद्धस्य माघमासे तु द्वादशीम्।
मनः संसृज्य विषयं बुद्धिर्विस्तारगामिनी॥
स निमिश्चिन्तयामास श्राद्धकल्पं समाहितः।
यानि तस्यैव भोज्यानि मूलानि च फलानि च॥
यानि कानि च भक्ष्याणि नवञ्च रससम्भवम्।
यानि तस्यैव चेष्टानि सर्व्वमेतदुदाहरत्॥
आमन्त्र्य ब्राह्मणं पूर्व्वं शुचिर्भूत्वा समाहितः।
दक्षिणावर्त्ततः सर्वं ऋषिः स्वयमकुर्व्वत।
सप्त कृत्वा ततस्तत्र युगपत् समुपाविशत्॥
दत्त्वा तु मांसशाकानि मूलानि च फलानि च
पूजयित्वा तु विप्रान् स सप्तकृत्वस्तु सुन्दरि॥
कृत्वा तु दक्षिणाग्रांश्च कुशांश्च प्रयतः शुचिः।
प्रददौ श्रीमते पिण्डं नामगोत्रमुदाहरन्॥
एतस्मिन्नन्तरे देवि नारदो द्विजसत्तमः।
जगाम तापसारण्यं ऋष्याश्रमविभूषितम्॥
तं दृष्ट्वा पूजयामास स्वागतेनाथ माधवि।
भीतो गद्गदया वाचा निश्वसंश्च मुहुर्मुहुः॥
सव्रीड़ो भाषते विप्रः कारुण्येन समन्वितः।
कृतः स्नेहश्च पुत्त्रार्थे मया संकल्प्य यत् कृतम्॥
तर्पयित्वा द्विजान् सप्त अन्नाद्येन फलेन च।
पश्चाद्विसर्ज्जितं पिण्डं दर्भानास्तीर्य्य भूतले॥
उदकानयनञ्चैव त्वपसव्येन पायितम्।
शोकस्नेहप्रभावेण एतत् कर्म्म मया कृतम्॥
न च श्रुतं मया पूर्वं न देवैर्ऋषिभिः कृतम्।
भयं तीव्रं प्रपश्यामि मुनिशापात् सुदारुणात्
नारद उवाच।
न भेतव्यं द्विजश्रेष्ठ पितरं शरणं व्रज।
अधर्म्मं न च पश्यामि धर्मेणैवात्र संशयः॥
नारदेनैवमुक्तस्तु निमिर्ध्यानमुपाविशत्।
कर्म्मणा मनसा वाचा पितरं शरणं गतः॥
ततोऽतिचिन्तयामास वंशकर्त्तारमात्मनः।
ध्यायमानस्ततोऽप्याशु आजगाम तपोधनः॥
पुत्त्रशोकेन सन्तप्तं पुत्त्रं दृष्ट्वा तपोधनः।
पुत्त्रमाश्वासयामास वाग्भिरिष्टाभिरव्ययैः॥
निमे सङ्कल्पितश्रेयान् पितृयज्ञस्तपोधन।
पितृयज्ञेति निर्द्दिष्टो धर्म्मोऽयं ब्रह्मणा स्वयम्॥
ततो ह्यतितरो धर्म्मः क्रतुरेकः प्रतिष्ठितः।
कृतः स्वयम्भुवा पूर्वं श्राद्धे यो विधिरुत्तमः॥"
इति वाराहे श्राद्धोत्पत्तिनामाध्यायः॥*॥
अपि च।
"अपसव्येन दातव्यं मासि मासि तिलोदकम्।
प्रणम्य शिरसा देवीर्निर्व्वापस्य च धारिणीः।
वैष्णवी काश्यपी चेति अजया चेति नामतः॥
एवं दत्तेन प्रीयन्ते पितरश्च न संशयः।
परमात्मा शरीरस्थो देवतानां मया कृतः॥
त्रयस्तत्र वरारोहे देवगात्राद्विनिस्सृताः।
पितृदेवा भविष्यन्ति भोक्तारः पितृपिण्डकान्।
देवतासुरगन्धर्व्वा यक्षराक्षसपन्नगाः।
पिण्डं श्राद्धस्य पश्यन्ति वायुभूता न संशयः॥
पितृयज्ञं विशालाक्षि ये कुर्व्वन्ति विदो जनाः।
आयुः कीर्त्तिर्बलं तेजो धनं पुत्त्रपशुस्त्रियः॥
ददन्ति पितरस्तस्य आरोग्यं नात्र संशयः।
आत्मकर्म्मवशाल्लोकान् प्राप्नुवन्तीह शोभनान्।
तिर्य्यक्षु च विमुच्यन्ते प्रेतभावाच्च मानवाः।
नरके पच्यमानानां त्राता भवति मानवः॥
पूजकः पितृदेवानां सर्व्वकालं गृहाश्रमे।
द्विजातींस्तर्पयित्वा तु पूर्णेन विधिना नरः॥
अक्षयं तस्य मन्यन्ते पितरः श्राद्धतर्पिताः।
नरा ये पितृभक्तास्ते प्राप्नुवन्ति परां गतिम्॥*
पक्वान्नं तत्र वै कार्य्यं सुविसृष्टञ्च शुद्धितः।
वृत्ते तु तत्र मध्याह्ने श्राद्धारम्भन्तु कारयेत्॥
स्वागतञ्च तथा कृत्वा पाद्यार्थं मण्डलं शुचिः।
पाद्यं दत्त्वा तु विप्राय गृहस्याभ्यन्तरं नयेत्॥
आसनं कल्पयित्वा तु आवाह्य तदनन्तरम्।
अर्घ्यं दद्याद्विधानेन गन्धमाल्यैः प्रपूज्य च॥
धूपं दीपं तथा वस्त्रं तिलोदकमथापि वा।
पात्रञ्च भोजनस्यार्थे विप्राग्रे धारयेत्तथा॥
भस्मना मण्डलं कार्य्यं पंक्तिदोषनिवारकम्।
अग्निकार्य्यं ततः कृत्वा अन्नञ्च परिवेशयेत्॥
तत्र कार्य्यस्तु सङ्कल्पः पितॄनुद्दिश्य सुन्दरि।
यथासुखेन भोक्तव्यमिति ब्रूयाद्द्विजं प्रति॥
रक्षोघ्नमन्त्रपाठांश्च आचमेत विचक्षणः।
तृप्तांस्तु ब्राह्मणान् ज्ञात्वा दद्याद्वै विकिरं
ततः॥
उत्तरापोशनं दत्त्वा पिण्डप्रश्नन्तु कारयेत्।
दक्षिणाभिमुखो भूत्वा दर्भानास्तीर्य्य भूतले॥
पिण्डदानं प्रकुर्व्वीत पित्रादित्रितये तथा।
पिण्डानां पूजनं कार्य्यं तन्तुवृद्ध्यै यथाविधि॥
ब्राह्मणस्य च हस्ते तु दद्यादक्षय्यमात्मवान्।
पिण्डास्त्रयस्तु वसुधे यावत्तिष्ठन्ति भूतले॥
आप्यायमानाः पितरस्तावत्तिष्ठन्ति वै गृहे।
उपस्पृश्य शुचिर्भूत्वा दद्यात् शान्त्युदकानि च॥
प्रणम्य शिरसा भूमौ निर्वापस्य च धारिणीः।
वैष्णवी काश्यपी चेति अक्षय्या चेति नामतः॥
भक्षयेत् प्रथमं पिण्डं पत्न्यै देयञ्च मध्यमम्।
तृतीयमुदके दद्यात् श्राद्धे एवं विधिः स्मृतः॥
पितृदेवं विसृज्याथ भक्त्या तु प्रणमेत्तु तान्।
एवं दत्तेन तुष्यन्ति पितृदेवा न संशयः॥
दीर्घायुष्यं प्रयच्छन्ति पुत्त्रपौत्त्रधनानि च।
तेनोत्तमेषु विप्रेषु दद्यात् श्राद्धं विधानतः॥
अन्यथा तत्तु वै श्राद्धं निष्फलं नास्ति संशयः।
मन्त्रहीनं क्रियाहीनं यत् श्राद्धं कुरुते द्विजः।
मद्भक्तस्यासुरेन्द्रस्य फलं भवति भागतः॥"
इति वाराहे पितृयज्ञनिर्णयनामाध्यायः॥*॥
तस्याधिकारिक्रमो यथा,—
"पुत्त्रः पौत्त्रः प्रपौत्त्रो वा भ्राता वा भ्रातृ-
सन्ततिः।
सपिण्डसन्ततिर्वापि क्रियार्हा नृप जायते॥
तेषामभावे सर्व्वेषां समानोदकसन्ततिः।
मातृपक्षस्य पिण्डेन सम्बद्धा ये जलेन वा॥